

Odpovědnost

František Hájek, nar. 28. 2. 2004, Gymnázium Elišky Krásnohorské, Praha

Jsme nuceni neustále zpracovávat číselné informace o obětech a nakažených, datech začátku a konce všemožných nařízení. Slyšíme, že *se* všechno zvládne, že roušky *se* seženou. Jsme svědky vyslýchání ministra, který je očividně bezradný. Na jeho bezradnost se upřou zraky a skutečně mocný ve vládě si může mnout ruce. Podařilo se mu totiž setřást pozornost z vlastní neodpovědnosti. Je však jeho neodpovědnost větší problém, než neodpovědnost občana XY? Či odpovědnost je důležitější? A jsou na oba kladeny stejné nároky?

Premýšlím, zda-li je nutné ke slovu odpovědnost přidávat přívlastky. Máme snad v nějaké situaci být odpovědnější než v jiné? Děje se to právě teď, v době pandemie? Signály o lidské odpovědnosti zaznamenáváme, mohou za to však impulsy způsobené šířením nákazy? Potřebuje společnost nebo jedinec impulsy, které ji, respektive ho, doženou k odpovědnosti?

Text o odpovědnosti bych nemohl dost dobře začít psát, aniž bych na jeho začátku nedefinoval, jak onen pojem chápu. Odpovědností rozumím součást svědomí, stejně jako solidaritu, laskavost nebo soucit. Odpovědnost je buď konstruktivní akce vůči společnosti nebo reakce na vzniklou společenskou situaci. Být odpovědný, znamená nebýt sobecký, znamená to, že máme starost o sebe a o svět. Pokud člověk nekoná či nereaguje, lze o něm mluvit jako o neodpovědném. Takový člověk se svým nekonáním třeba vyhne posměškům, v extrémních případech i útlaku, vzdává se ale jistého lidského rozměru vědomí – přichází o jedno z pole působnosti. Sráží tím aktivitu ostatních i vůli se k té aktivitě odhodlat. Naproti existenci neodpovědného stojí logicky odpovědný, jenž naopak tuto aktivitu probouzí a pomáhá si uvědomovat těm okolo, že i oni mohou rozšířit své pole působnosti. Je základem zdravé společnosti, a to nejen mravně a duchovně, ale i fyzicky - s ohledem na situaci, v níž píšu tento text.

Vrátím se k premiérovu vyslýchání jeho vlastního ministra. I tento na povrchu směšný akt odhaluje, že se předseda vlády odpovědnosti bojí a snaží se ji (s)hodit na jiné kolem něho. To k občanům u obrazovek vysílá signál, že odpovědnost je břímě zbytečně těžké, že toto břímě nestojí za to nést. Tento signál sráží vůli občanů k tomu být odpovědní. (Ne)odpovědné chování premiéra, jeho odpovědnost, není potřebnější či cennější než (ne)odpovědnost občana ve své podstatě. Její důležitost tkví v premiérově dosahu. Premiérův čin je všem na očích, a proto ovlivňuje tolik lidí. Kdyby před kamerou stál „obyčejný“ občan, měl by jeho čin stejný vliv. Důležitost tohoto premiérova konání není dána jeho funkcí, ale sledovaností. Důležitost premiérovu odpovědnosti se neskrývá v její vyšší ceně než v ceně odpovědnosti truhláře, skrývá se v možnosti premiéra ovlivnit masu lidí. Truhlář tuto možnost většinou nemá. Občané však mají také svou možnou cestu, jak ovlivnit premiéra a jeho odpovědnost. Každý odpovědný čin občana, ať už v době pandemie nebo ne, každé nasazení roušky nebo nevyhození odpadků z krajnice do lesa, *automaticky snižuje nároky na odpovědnost vlády a jejího předsedy*. Každé ušití roušky, každé kýchnutí do lokte místo do ruky zase otupuje nároky na zdravotníky. Uvědomělé činy „běžného“ občana zabraňují, aby se odpovědnost osob zodpovědných, to jest například zdravotníků, zhroutila pod tlakem nároků na ni. Rozdíl mezi občany a vládou je zásadní. Vláda, jelikož je *zodpovědná* za své kroky, bude pranýřována, pokud budou chybné. Východisko ale mají první i druhí stejně a tím je odpovědnost. Pokud jedni zvolí východisko jiné, ponесou následky

všichni, ať už odpovědní byli, nebo ne. Premiér je odpovědný za občany, a naopak. Jejich odpovědnost je tedy stejně důležitá, na každého z nich jsou však kladeny rozdílné nároky.

Může ale každý vykonat stejně? Tato otázka stejně jako kvadratická rovnice má dvě řešení a každé má své podmínky. První odpověď je záporná, každý nemůže vykonat stejně. Dělník může dodržovat nastavená pravidla, pomáhat lidem kolem sebe, švadlena může dělat totéž, ale ještě k tomu může šít roušky pro charitu, důchodce nebo pro kohokoliv jiného a nakonec zdravotník – ten zachraňuje lidské životy, může dělat osvětu, apelovat na dodržování pravidel. Nominálně, myslím tím reálný počet a velikost činů, tedy každý vykonat stejně nemůže ať už z nedostatku pravomocí nebo schopností. Druhá odpověď je přesně opačná, podmínkou je, že se na příklad koukáme procentuálně – každý může vykonat své maximum, svých sto procent. Všichni mají možnost chovat se odpovědně, maximum občana XY je stejně jako maximum představitelů moci výkonné.

Náročnost (na rozdíl od důležitosti) odpovědnosti se odvíjí od funkce, povolání, autority, vzdělání, ale především od uvědomělosti. Na funkci premiéra, na povolání lékaře, na autoritu a vzdělání vysokoškolského profesora jsou určitě kladeny vyšší nároky na odpovědnost než jiné. Pokud si je však neuvědomí, je jim všechn nabytý sociální kapitál k ničemu. Bez uvědomění si sama sebe, bez uvědomění si své společenské funkce zůstane potenciál osobnosti využit neúplně, pokud vůbec nějak.

Nutné je také připuštění si okolností. Pokud situaci nevyhodnotíme, nebo nechceme vyhodnotit správně, neznamená to sice v prvním případě přímo neodpovědnost, spíše bláhovost, v druhém jde o nestatečnost a o neodpovědnost. Odpovědnost je komplexní schopnost, její náročnost se mění od situace k situaci, od osoby k osobě. Je těžké si ji uvědomit, ovládat ji, je bláhové si myslet, že už ji úplně chápeme, jelikož se vždy najde nová situace s novými nároky a okolnostmi. Proto je *v této situaci* kritika vlády a jejího předsedy, dle mého názoru, *pokrytecká*. Lze ho kritizovat za fakt, že svou neschopnost odpovědnosti nepřiznává a kamufluje ji. Hrozí, že touto neodpovědností, nebo osobní nestatečností ovlivní ty, kteří ho sledují. Král je nahý, chce to napravit oblekem ze síťoviny a přitom svléká své „poddané“. Odpovědný čin premiéra by občanům alespoň podal plátno, do kterého by se mohli zahalít. Obléknout se slušně však může občan jen sám.

Výše jsem se snažil naznačit, že odpovědnost je cenná vždy stejně, ať je kohokoliv, ale že si na každého klade rozdílné nároky. Jak ale odpovědnost jednoho ovlivňuje druhého? Čím odpovědnost přispívá společnosti a jedinci? Odpovědný čin jakožto akce, musí automaticky vyvolávat reakce člověka, a nebo celé společnosti. Pozorujeme efekt sněhové koule, kdy na sebe jeden čin nabalí spoustu dalších a ty znovu, exponenciálně více. Když se zaměřím na nynější situaci; nasazení roušky mohlo vyvolat na začátku pandemie výsměch, k několika jedincům však tento čin promluvil a zítra si ji nasadili také a sněhová koule se dala do pohybu. Odpovědnost vyvolává v člověku pocit sounáležitosti, občané šíjí roušky seniorům a lékařům i jiným. Lze pociťovat hrdost, jelikož odpovědnost naplňuje. Zhmotňuje se jakýsi kolektivní duch, jehož energie se dá využít k výzvám, které nebudou jen obrannými reakcemi, jako je tomu teď, ale budou konstruktivní. Odpovědnost jistě přináší kolikrát osobní útrapy, ale jak říkal filozof Patočka, jsou věci, pro které stojí zato trpět. Odpovědnost se ani nakonec nemusí materiálně vyplatit, odpovědnost je hra va banque, člověk je s ní ale skutečně živ, je vícerozměrný než rezignuvší na odpovědnost. Je to jeho příspěvek k nekonečnosti své duše, je klíčem ke *skutečnému* životu. Neodpovědný si za svůj život nemusí uvědomit, že jím je, nebo si to uvědomí, ale skutečnosti se bojí, a tak ji nepřijímá.

Jeho život kvůli tomu nemusí být nutně nešťastný, je však *neúplný*. Přichází o jistý duchovní rozměr, jeho duše zanikne v okamžik fyzické smrti, nepřetrvává v podvědomí nebo vědomí společnosti. Kdežto duše uvědomělého a odpovědně se chovajícího přetrvává nadále ve vzpomínkách jedinců, ve společenské paměti. Nemusí být nutně známo jeho jméno, ani přímo jeho konkrétní činy. Společnosti stačí vědět, že v jisté době žili nějací odpovědní a tím jejich duše žije dál. Odpovědný tak nekoná kvůli této skutečnosti, že by chtěl být znám i dlouho po své smrti, dělá tak díky svému uvědomění a přesvědčení, dělá tak proto, že se *nechce dožít smrti své duše*. Otírá si v těchto dnech ruce desinfekcí ne proto, aby byl označen za odpovědného, nýbrž protože jím je. Nikoliv proto, že by chtěl být prvotní vločkou oné sněhové koule, ale neboť jí opravdu je. Kýchnutí do lokte dnes nechrání jen před strádáním fyzickým, ale i mravním. Odpovědnost většinou nepřináší vytesání sochy z bílého mramoru a zápisy v historických učebnicích, přináší ovšem něco mnohem cennějšího, totiž vnitřní nekonečnost.

Takřka každý den k nám, kteří jsme ještě nerezignovali na svou informovanost, nedali jsme před ní klid nevědomosti, promlouvá skrze informační prostředky premiér s žádostí, abychom dodržovali daná nařízení, abychom byli silní, *abychom byli odpovědní*. Volá po odpovědných občanech, kteří se mají zajímat nejen o svůj píseček, ale i o píseček nás všech, o zdraví bližních, volá po nesobeckosti, i když přeci vysílá úplně jiné signály.

Nač narážím? Proč v době krize premiér žádá od občanů odpovědnost, ale (v) dříve o ni v jiných situacích neprosil? Je snad odpovědnost v krizové situaci žádanější a cennější? Když jsem popisoval, co je pro mě odpovědnost, napsal jsem, že je to buď reakce na nastalou situaci nebo konstruktivní akce. Snadnější z těchto dvou možností je určitě konstruktivní čin, reakce nás omezuje už nalajnovaným hřištěm, na kterém se dostáváme do defenzivy. Být odpovědný při akci není lehké, je ale lehčí než při defenzivní reakci. Odpovědnost si naší aktivitou můžeme budovat podle našich pravidel, můžeme být kreativní, omezují nás jen hranice odpovědnosti, díky akci můžeme kolikerym defenzivám i předejít. Při reakci jsou pravidla dána situací – jsme odkázáni jen na pár odpovědných východisek. Vyvolávat ve společnosti odpovědnost až při nastalé krizi je složité a nemusí se nakonec projevit včas – než si ji nutný počet občanů uvědomí, krize se prohloubí, na výběr je ještě méně kroků a lidé jsou touto situací uniformováni. Stává se z nich stádo. Třeba i odpovědné, ale bez výběru. Je to potvrzováno přítomností, absence odpovědnosti, její pozdní uvědomění u mnoha občanů, myslím tím k této situaci ikonické (ne)nošení roušek, nás vyplivlo až do nynější karantény. Je odpovědné ji dodržovat, nemáme už ale na výběr. Pomalá reakce na krizi potvrzuje, že u mnoha občanů nastala teprve fáze uvědomění, a přesně tím bylo opožděné reagování způsobeno. Odpovědnost po občanech nebyla dlouhou dobu žádána z těch nejvyšších míst, nikdo se je nesnažil směrem k ní postrčit a ti lenivější tomuto *nepohybu* podlehli. Zastavili se, byli spokojeni se svým písečkem, se svým klidem a rezignovali na *lidský* rozměr života.

Máme ale i možnost pozorovat pilné, nelenivé občany *žijící svůj lidský život*. Tito lidé mají na svědomí onu sněhovou kouli, která dnes v mnohém zastíňuje vládu. Jejich okamžitá reakce na krizi, a ta byla možná jen díky jejich uvědomění si odpovědnosti dávno před nutností na cokoli reagovat, na sebe dokázala nabalit třeba váhavce a ta stále se rozrůstající skupina pomohla uvědomit si svůj rozměr dalším občanům, jež byli svědky tohoto *pohybu*. Už jsem zmínil, že tito uvědomělí disponují energií, která se dá využít i pro jiné výzvy, konstruktivní výzvy budoucnosti. Předseda vlády však patří mezi ty neuvědomělé, bez

energie. Stejnými lidmi byl a je obklopen (stejně tak prezident), to proto před pandemií po odpovědnosti nevolal. Báł se a bojí se, že když lidí s odpovědnou energií bude dostatek, ztratí se v zapomnění, přijde o moc a vliv. Předseda vlády je totiž vypočítavý. Odpovědnost je sázka na nejistotu, naproti ní stojí vypočítavost s předem připraveným plánem. Té vyhovuje, že pěstuje společnost bez energie – odpovědnosti. Vypočítavost, aby jí vycházel její plán, který musí být z jeho *podstaty předem něco daného v opozici vůči nejisté odpovědnosti*, potřebuje společnost neenergickou, zkostnatělou. Jenže krize přináší jiné okolnosti, jde v ní o hodně, v té nynější i o fyzický život, a tak vypočítavci v čele našeho státu nemají jinou možnost, volají odpovědnost. To je sice momentálně zachrání, zároveň to však nabourává jejich podstavec moci. Vypočítavci ale toto východisko zvolit musí, jiné totiž nemají. A přestože odpovědnost na výhodnost nehraje, je vždy výhodnější než vypočítavost, odpovědnost má v časech krize východisek málo, vypočítavost jediné, o to víc toto platí, když krize pomine – vypočítavost se sama omezuje svým plánem, nedovoluje si být kreativní, kdežto odpovědnost nám dává volnost, možnost se realizovat v plném rozsahu bytí.

Odpovědnost se přelévá z dob krize do dob relativního klidu, pak znovu do krize a tak pořád dokola. Podstata odpovědnosti je za každých okolností stejná, jen se podle situací mění některé nároky. Pokud chceme být skutečně odpovědní, měli bychom se snažit plnit veškeré tyto nároky. Nemohu za odpovědnou v době pandemie označit maďarskou vládu. Neznám její konkrétní opatření proti šíření nákazy, a přesto to píšu s klidným svědomím. Proč? Maďarská vláda předložila parlamentu návrh, který by po dobu neurčitou – vláda si v něm vyhrazuje právo tento stav držet, jak dlouho bude chtít – pozastavil funkci parlamentu a zastupitelstev nebo odložil veškeré volby. V době, kdy píši, ještě není znám výsledek hlasování, je ale vzhledem k jednoznačné přesile Fideszu lehké odhadnutelný¹. Ať už bude jakýkoliv – předložení tohoto návrhu je neodpovědné vůči svobodě a demokracii už teď. Nároky na svobodnou společnost jsou vznášeny stále, nemizí kvůli pandemii. Sice se mnohokrát v dějinách potvrdilo (a Maďarsko to potvrzuje i nyní), že lidé v krizi nároky na svou svobodu upozaďují. Dávají přednost vyřešení krize, nárokům materiálním a fyzický před jakýmsi hodnotami přesahující jeden lidský život. Ale tyto „tyto“ hodnotové nároky jsou tu stále, stále bez nich naše odpovědnost a život nemohou být úplné. Co se snažím naznačit? Odpovědnost v době pandemie není cennější nebo potřebnější než v době po ní. Objevují se nové nároky, ale většina z nich přetrvává. Není nějaká „krizová“ odpovědnost, není jich více. Je stále tatáž a o tutéž bychom se měli snažit za jakýchkoli okolností. Pokud v jedné době rezignuji byť jen na některé její nároky, není již žádná, a tudíž není co přelít do doby další. Jen ti, kteří se snaží soustředit na veškeré nároky odpovědnosti, mají co dát budoucnosti a naplňují tak tím svůj *život a jeho nekonečnost*.

Sledujeme vlnu solidarity, pomoci bližnímu, tedy vlnu odpovědných činů. Má však tato vlna původ v impulsech, jež byly vyvolány pandemií? Odpověď na položenou otázku vyplývá z mých předešlých úvah. Odpovědnost nevzniká náhlým impulsem tady a teď, ti, kteří si ji uvědomí, ji v sobě budují. A je to dlouhodobý proces. Odpovědné činy, které máme možnost sledovat, jsou způsobené oním přeléváním. Odpovědní občané, kteří tuto vlnu dali do pohybu, byli odpovědní už před pandemií koronaviru, budovali si svojí lidskost už před tím, a tak nyní nekonají na základě nějakého impulsu, ale na základě svého procesu. Bylo by až jejich urážkou domnívat se, že jejich chování je jen afekt, náhlá reakce na nečekaný signál. Tato vlna solidarity se chovala a chová stejně jako vlna tsunami. Když vznikala, nebyla skoro vidět, ale čím déle se tsunami valí mořem, tím je větší a získává si pozornost. Čím déle se

solidarita společností valila, tím více se k ní lidé přidávali, protože jim pomohla uvědomit si svou odpovědnost. Zafungoval zde znovu efekt sněhové koule. Epicentrum této vlny nevzniklo až v době pandemie, nýbrž už dávno před ní v každém jednom člověku, v každém jednom procesu budování si odpovědnost.

Byly tedy impulsy pandemie k něčemu? Měly nějaký vliv? Na původ odpovědnosti ne, určité ji ale ovlivnily. Měly vliv na nároky kladené na ni, vytvořily institut nošení roušek, donutily vládu přikazovat, rozkazovat a zakazovat. Vytvořily nové nároky, z nichž většina zanikne společně s pandemií. Impulsy nemají dlouhodobého trvání, jsou krátké a stejně tak nároky tvořené jimi. Nárok na nošení roušek se může objevit znovu, jeho původcem, ale už nebude nynější impuls, jen jemu podobný. Pandemie, respektive impulsy, které do společnosti a jejich jednotlivých částí vysílá, způsobují mnohem víc než jen kladení oněch nároků. Díky těmto impulsům měla sněhová koule větší energii. Její pohyb byl díky nim mnohem rychlejší, zrychlovaly se procesy uvědomování si odpovědnosti. Vytvářejí na nás tlak, a pokud se pod ním nezhroutíme, reagujeme proti pandemii tlakem stejným – snažíme se ji přemoci.

Proč ale můžeme mít pocit, že ta vlna solidarity, lépe řečeno odpovědnost, která ji vytvořila, vznikla až teď, a že lidé jsou najednou odpovědní? Premiér, vláda ani většinová společnost, totiž po odpovědnosti nevolali, nehledali ji, *nebyla na ni upřena pozornost*. Ruku v ruce s mapováním rozšíření nemoci jde mapování odpovědnosti – společnost ji sleduje stejně jako počet nakažených. „Pandemické“ impulsy připravily úrodnou půdu, aby si společnost odpovědnosti všimla, a aby si ji začala vážit. Na občany žijící skutečně mravně rozměrný život, které se současná moc tak dlouho snažila upozadovat, je upřena pozornost stejná, ne-li vyšší než na brífinky Krizového štábu. Odpovědnost vyklíčila z této úrodné půdy na povrch tak rychle, že ji vypočítavost nestihla pošlapat a i když se její význam snaží bagatelizovat, nemá šanci. Tento růst už nezakryje, je ho příliš. Množství lidí, které se na onu kouli nabalilo, svůj možný záběr nezapomene jen tak hned po pominutí pandemie, bude v nich již navždy zakořeněn. Bude se bránit pošlapávání od moci, od vypočítavého premiéra. Tyto impulsy nenapomáhají uvědomovat si jedinci svou odpovědnost, pomáhají ale odpovědným uvědomit si jejich sílu, sounáležitost, množství a energii. A tyto zástupy lékařů, zdravotních sester, unavených prodavaček, všemožných dobrovolníků a dalších odpovědných budou mít díky těmto impulsům lehčí práci při přelévání odpovědnosti do další doby.

Můj text, už jen na základě jedné z jeho tezí, že je bláhové si myslet, že odpovědnost plně chápu a ovládám, nemohu zamýšlet jako jasně danou věc, předem vystavený návod. Snažil jsem se v něm naznačit svůj pohled na věc. Snažil jsem se v něm naznačit, že není potřeba doplňovat odpovědnost o přívlastky, že je jen jedna, ať už v době pandemie, při hospodářském růstu i pádu, nebo při jakékoli jiné situaci. Dle situace přibývají nároky, které jsou na odpovědnost kladeny. Nemění se všechny, nemění se naráz, neměli bychom žádné upozadovat, ty nově kladené nemají vyšší důležitost. Pokoušel jsem se popsat, že možnosti každého nejsou stejné, že však každý může vykonat stejně, totiž své maximum. Že odpovědnost nepotřebuje ke svému činu impuls z vnější. Musí si ji každý sám uvědomit v sobě, sám si projít svůj proces jejího budování. A že odpovědnost je rozměr lidského bytí, bez kterého nelze žít život úplný, který pomáhá nám, našim bližním a celému světu.